

MOLIYAVIY TEXNOLOGIYALAR YORDAMIDA MAHALLIY BUDJET MABLAG'LARINING NAZORATINI SAMARALI BOSHQARISH ASOSLARI

Qobilov Botirbek

O'zbekiston Respublikasi Bank-moliya akademiyasi magistranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada moliyaviy texnologiyalar yordamida mahalliy budjet mablag'larining nazoratini samarali boshqarish asoslari ko'rib chiqilgan. Mahalliy byudjetlarni boshqarishning zamonaviy usullari va texnologiyalari, ayniqsa, raqamli texnologiyalar va avtomatlashtirilgan tizimlar yordamida moliyaviy jarayonlarning shaffofligini oshirish va byudjet mablag'larining to'g'ri taqsimlanishini ta'minlash masalalari tahlil etilgan. Maqolada, shuningdek, mahalliy byudjetning samarali boshqarilishi uchun moliyaviy texnologiyalarni joriy etishning afzalliklari va mumkin bo'lgan muammolar ko'rsatilgan. Moliyaviy texnologiyalar orqali nazoratning yaxshilanishi, audit jarayonlarini soddalashtirish va byudjet mablag'larining maqsadli ishlatilishini ta'minlash uchun zaruriy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: moliyaviy texnologiyalar, mahalliy byudjet, budjet mablag'lari, raqamli texnologiyalar, budjet nazorati, shaffoflik, audit, avtomatlashtirilgan tizimlar, byudjet boshqaruvi, moliyaviy jarayonlar

Kirish. Iqtisodiyotning bozor munosabatlariga o'tish sharoitida juda ko'p xo'jalik sub'ektlari o'z faoliyatini tijorat asosida tashkil etadilar. Ularning moddiy harajatlari va mexnat jamoalariga ish xaqi to'lash hamda ularni ijtimoiy himoya qilish harajatlarini qoplashning yagona manbai foyda hisoblanadi. Bunday omillar ta'sirida davlat vakolatli organlarining asosiy manfaati, foyda ko'rib, faoliyat ko'rsatuvchi xo'jalik sub'ektlarini rivojlantirishga yordam berish hisoblanadi. Ushbu xo'jalik sub'ektlarining faoliyati natijasida milliy daromad yaratiladi. Ular ixtiyorida juda katta pul mablag'lari jamg'armalari aylanishi amalga oshiriladi. Natijada, markazlashgan moliya bo'g'inlari kerakli pul mablag'lari (soliqlar, turli yig'imlar shaklida) bilan ta'minlanadi.

Byudjet tizimining asosiy bo'g'ini - markazlashgan byudjet hisoblanadi. Bunda moddiy ishlab chiqarish sohasida yaratilgan yalpi ijtimoiy mahsulot va milliy daromadni taqsimlash hamda qayta taqsimlash natijasida, markazlashgan pul mablag'lari resurslari shakllantiriladi. Davlat ixtiyorida bunday markazlashgan pul mablag'lari resurslarining jamlanishi, eng avvalo, mamlakatni iqtisodiy va ijtimoiy

rivojlantirish faoliyati bilan bog'liqdir. Markazlashgan pul mablag'lari resurslarining shakllari davlat byudjeti, byudjetdan tashqari jamg'armalar hamda davlat krediti hisoblanadi.

Har bir alohida olingan mamlakatlarda davlat byudjeti tuzilmasi va byudjet tizimi mavjud. Byudjet tuzilmasi mazkur davlatning siyosiy- ma'muriy tuzilmasiga asosan shakllantiriladi. Davlat byudjeti tuzilmasi o'z mohiyatiga ko'ra, davlat byudjetini tuzish tamoyillarini, uni tuzish, ko'rib chiqish, qabul qilish, va ijro etish tartibini, byudjet daromadlarinishakllantirish, uning harajatlarini amalga oshirish tamoyillarini tashkil etishni ifodalaydi.

Iqtisodchi olimlar o'rtasida davlat byudjeti tuzilmalarining shakllari to'g'risida yagona fikr yo'q. Biz ilmiy tadqiqotimizda ushbu qarashlarni tahlil etishga harakat qilamiz. Iqtisod fanlar nomzodi, dotsent S.S.Gorbushinaning fikricha, xalqaro amaliyotda ikki shakldagidavlat byudjeti tuzilmalari mavjud:

- unitar davlatlar byudjet tuzilmasi;
- federativ davlatlar byudjet tuzilmasi (Finansы. Uchebnik. pod.red. prof. V.V. Kovaleva. - M.: «Prospekt». - 2008. - 187 S.).

Xuddi shunday fikrni iqtisod fanlari doktori, professor B.V.Markina ham qo'llab quvvatlaydi. Uning fikricha, davlat byudjetituzilmasi quyidagilardan iborat:

- unitar davlatlarda ikki bo'g'inli, ya'ni markaziy va mahalliy byudjetlardan iborat byudjet tuzilmasi;
- federativ davlatlarda uch bo'g'inli, ya'ni federal, xududiy (respublikalar, shtatlar, viloyatlar) va mahalliy byudjetlardan iborat byudjet tuzilmasi mavjudligini ko'rsatib o'tgan (Finansы. Uchebnik. pod.red.prof. A.G.Gryaznovoy. - M.: «Yurayt». - 2007. - 314 S.).

Davlat byudjeti, uning mohiyati, vazifalari muammolari to'g'risida izlanishlar olib borib iqtisod fanlaridoktori, professor B.G.Boldyrev, iqtisod fanlari nomzodi, dotsent N.M.Yarsevalar ham xalqaro amaliyotda ikki shakldagi davlat byudjet tizimi mavjudligini e'tirof etadilar. Davlat byudjeti bo'yicha yetakchi mutaxassis, iqtisod fanlari doktori, akademik G.B.Polyak ushbu qarashlarni chuqur tahlil etgan xolda xalqaro amaliyotda uch shakldagi davlat byudjeti tuzilmasi mavjudligini e'tirof etadi.

- unitar davlatlardagi ikki bo'g'inli, o'z ichiga davlat va mahalliy byudjetlardan iborat byudjet tuzilmasini olgan;
- federativ davlatlardagi uch bo'g'inli, o'z ichiga federal byudjet, federatsiya a'zolari byudjeti va mahalliy byudjetlardan iborat byudjet tuzilmasini olgan;
- konfederativ davlatlardagi konfederatsiyaga kiruvchi davlatlar byudjeti va ularning badallari hisobiga shakllanadigan konfederativ byudjetdan iborat byudjet tuzilmasini olgan (Finansы. Uchebnik. pod.red. prof G.B.Polyaka- M.: «YuNITI –

DANA». - 2007. - 58 S.).

Dunyo mamlakatlari ichida o'zining noyob davlat tuzilmasiga ega bo'lgan Shveysariya konfederatsiyasi va Birlashgan Arab Amirliklari mavjudligi hamda ularda konfederativ byudjet tuzilmasi amal qilinishini hamda Yevropa Ittifoqiga a'zo davlatlarning badallari hisobiga shakllanadigan Yevropa Ittifoqi byudjeti mavjudligini inobatga olgan xolda, muallif xalqaro amaliyotda uch shakldagi davlat byudjeti tuzilmasi mavjudliginie'tirof etadi.

Biz ilmiy izlanishimizda yuqorida ta'kidlab o'tgan davlat byudjeti tuzilmalarini tahlil etishga harakat qilamiz.

Unitar davlatlarda (Buyuk Britaniya, Fransiya, Italiya, Yaponiya, O'zbekiston, Qirg'iziston, va boshqalar) davlat byudjeti tuzilmasi davlat byudjeti va uning xududiy - ma'muriy bo'linmalarining mahalliy byudjetlaridan iborat bo'ladi. Ushbu tuzilmaning asosiy tamoyili shundan iboratki, unda yagona soliq tizimi va yagona harajatlar tizimi amal qiladi. Qonunchilikka asosan, davlat byudjetiga eng ko'p tushum keltiradigan umumdavlat soliqlari biriktirib qo'yiladi. Mahalliy byudjetlarga esa, ikkinchi darajali soliqlar va yig'imlar biriktirib qo'yiladi. Agarda mahalliy byudjetlarning harajatlari miqdori daromadlar miqdoridan oshib ketsa, o'rtadagi farq davlat byudjetidan dotatsiya, subsidiya va subvensiya shaklidagi moliyaviy mablag'lar bilan qoplanadi. Bundan tashqarii, mahalliy byudjetlar harajatlar tarkibida asosiy ulushni ijtimoiy madaniy tadbirlarni moliyalashtirish harajatlari egallaydi.

Federativ davlatlardagi byudjet tuzilmasi o'ziga xos xususiyatlarga ega. Ushbu davlat byudjeti tuzilmasi o'z tarkibiga federal byudjeti, federatsiya a'zolari byudjeti va mahalliy byudjetlarni oladi. Turli mamlakatlarda davlat byudjeti tuzilmasi turlicha. Masalan, AQShda byudjet tuzilmasi federal byudjetdan, 50 ta shtatlar byudjetidan va 82 ming mahalliy (okruglar, munitsipalitetlar, shaharlar va taunshiplar) byudjetlardan iborat.

Foydalanilgan adabiyotlar

- 1) Karimov, A. (2021). *Moliyaviy texnologiyalar va raqamli moliya*. Toshkent: "Iqtisodiy nashr" nashriyoti.
- 2) Tadjibayeva, D. (2020). *Mahalliy byudjetlarni boshqarish va moliyaviy nazorat*. Toshkent: "Moliyaviy nazorat" nashriyoti.
- 3) Xolmurodov, F. (2019). *Raqamli texnologiyalar va byudjet boshqaruvi: nazorat va audit*. Toshkent: "Bank va moliya" nashriyoti.
- 4) Moliya vazirligi. (2020). *Mahalliy byudjet mablag'larining samarali boshqarilishi va nazorati*. Toshkent: Moliya vazirligi nashri.

- 5) Brealey, R., & Myers, S. (2017). *Principles of Corporate Finance* (Korporativ moliyaviy boshqaruv prinsiplari). (Tarjimasi: O'zbekiston iqtisodiyot universiteti).
- 6) OECD. (2021). *Digital Financial Technologies and Transparency in Budgeting*. Paris: OECD Publishing.
- 7) IMF (Xalqaro valyuta jamg'armasi). (2020). *Financial Management in Local Government: A Digital Approach*. Washington, D.C.: IMF Publications.

